

MEMENTÓ

Európa közepén

Földes Györgyi, a *Helikon* főszerkesztője üdvözölte a közönséget – jeles irodalmárok, fordítók, kutatók is szép számmal részt vettek az esten – a folyóirat „Közép-európai komparatiztika” című számának bemutatóján. A beszélgetést vezető **Deczki Sarolta** a nyolcvanas évekbeli „felfutást” idézte fel, amikor is Kundera esz-széje nyomán (*The Stolen West or the Tragedy of Central Europe*) hirtelen megnőtt az érdeklődés Közép-Európa iránt. Az Európai Unióhoz való csatlakozással sokan azt hitték, innen egyenes út vezet majd az önálló közép-európai entitás kialakulásához, de távról sem így lett. Vajon hogy áll a világ ma Kelet- és Közép-Európához? – fordult Deczki a lapszám meghívott szerzőihez. **Balogh Magdolna**, az Irodalomtudományi Intézet Közép- és kelet-európai Osztályának vezetője a közép-európaiság fogalmának kifulladásáról beszélt: míg a nyolcvanas éveket a Szovjetuniótól való különbözőségünk hangsúlyozása jellemezte, mára szertefoszlott a közép-európai fogalom illúziója. Noha *kulturálishan* még mindig releváns: kiváló folyóiratok, intézmények tartják ébren a gondolatot. (Még az utóbbi években megszűnt *Magyar Lettre Internationale* és 2000 után is.) Egy komoly műfordítási hullám megnövelte a magyar irodalom iránti érdeklődést is.

Berkes Tamás, a szám szerkesztője és a bevezető tanulmány szerzője szerint érdekes megfigyelni, mennyiben tér el a jelenkori „Európa-projekt” a történelmi elképzelésektől. Magyarországon valójában csak Trianon után kezdtük felfedezni a környező népek kultúráját, s az Oroszországgal és a Nyugattal való kapcsolatot ugyanolyan része lett e mozaikrégiónak. Elmondása szerint a szerkesztő Szűcs Jenő 1980-ban kiadott, szamizdatban megjelent Bibó-émlékkönyve szellemiségét tartja követhető mintának, ahol a szerző Magyarországra egy Nyugat- és Kelet-Európa közé ékelődött harmadik régióként tekint.

Kiss Szemán Róbert szláv és balti filológus Ján Kollárról, a cseh nyelven író, szlovák származású költőről, evangélikus lelkeszről készített egy tanulmányt a Helikonba. Berkes Tamás szavaira Kiss Szemán úgy reflektált: „A mi régióink története a periférikus helyzetek láncolata.” Ezt lényegében **Vörös István** is megerősítette, aki szerint a közép-európaiság nem a kommunizmus, hanem a nacionalizmus ellenhatásaként született meg. Magyarországon valahogy nem tudott kialakulni az integratív nemzeti öntudat, ami a cseheknél inkább megvalósult. Erre jó példa a Monarchia – magyarázta a költő-író, cseh műfordító –, amelyben a magyarok kitarítottak az osztrákok „utálata” mellett, míg a csehek a versengés során inkább felülkerekedtek rajtuk. Elengedtük a német nyelvet is, ami pedig kiváló közvetítő lehetne. Vörös István gondolatainak központi eleme volt, hogy rendkívül időszerű lenne újfajta identitást keresni az elfogult 19. századi nemzeteszmény helyett. Az író kitért még a cseh és a magyar irodalom rendkívüli összecsengéseire, rokonságára is – szinte egyforma például a két nyelv prozódiai készlete. A szláv irodalmakat ezért is lenne érdemes a magyarral párhuzamban tanulmányozni. A cseh szak megszüntetése a Pázmány Péter Tudományegyetemen sajnos épp nem ezt a tendenciát erősíti – tette hozzá szomorúan Vörös, aki a tanszéket vezette. Cseh szerzőket fordításban megjelentetni ma Magyarországon pedig szinte lehetetlen.

Deczki Sarolta is hasonló tapasztalatról számolt be egy szerb műfordító ismerőse elmondása alapján. Sajnos számolnunk kell azzal, hogy a kis népek viszonylag „ismeretlen” kortárs szerzői legjobb esetben is csak akkor jelennek meg itthon, ha egy nagyobb nyelvi kultúra valamely nagy „neve” legitimálja. Balogh Magdolna szerint tudomásul kell vennünk: a nagy nyelvek népeinek érdeklődése dönt. A magyar irodalom esetében ha a német piac valamit megvesz, onnan már van útja a műnek, szerzőnek angolszász területre is. De talán az előnyünk épp abban rejlik, ami hátrány: mi mindig úgy éreztük, egyedül vagyunk itt Európa közepén – magyarázta az irodalmár –, s épp ezért mindig vol-

tak a szellemnek olyan emberei, akik keresték a kapcsolatokat, az összefogást. Balogh Magdolna egy korábbi, a lengyel irodalom recepciójáról írt tanulmányához szép számmal talált lengyel és magyar nyelvű műveket egyaránt; de kitűnő szlovák fordítók is vannak, akik átültetik a magyar nyelvű műveket. A szlovák–cseh–magyar kultúracseré terén Balogh Magdolna hangsúlyozta a Kalligram Kiadó kiemelkedő szerepét. Vagyis: a transzfer mindig néhány ember elkötelezettségén múlik és múltott. Kiss Szemán Róbert arra emlékeztetett, amit már Vörös István is megpendített: a műhelyek zsugorodnak, fogynak, lehetőségeik csökkennek – fontos lenne tenni ez ellen.

Berkes Tamás a *Helikon*-szám címében is szereplő komparatiztika, vagyis összehasonlító irodalomtudomány fogalmát járta körül: egyáltalán mit kellene összehasonlítanunk mivel? S ha már összehasonlítunk, annak mi a hozadéka? Folyamatos igény például – fejtegette Berkes –, hogy legyen önálló magyar irodalomtörténet, de mindig elfelejtik, hogy milyen mélyen be vagyunk ágyazva a közép-európai régióba. Vagyis az önszemlélet fejlődéséhez többet kellene tudnunk a környező kultúrákról.

Vajon nem csak utópia-e egy ilyen újfajta irodalomtudomány? Hiszen minden nép önmaga történetébe van zárva – vetette fel Deczki Sarolta. Nem utópia – reagált Balogh Magdolna, ám ehhez nyelveket kellene tudni, és rendkívül felkészült szakembergárdára lenne szükség ahhoz, hogy feltárják a hálózatok, kapcsolatok sokaságát. A tudományos dialógushoz ráadásul fordításokra is szükség van, bőségesen. Szintén figyelembe kell venni, hogy nagyon mások a nemzeti irodalomtörténet-írás hagyományai az egyes országokban. A szlovákoknál, cseheknél például erős a strukturalista hagyomány, ami nálunk egyáltalán nem jellemző. S hogy pusztán az irodalom szemléletében is milyen komoly különbségek mutatkoznak, arra Kiss Szemán Róbert hozta fel példának saját élményét: '89-ben Ausztriában lelkesen érdeklődve a kortárs osztrák irodalom fórumai után, kiderült, hogy ilyen folyóiratok ott lényegében nincsenek, legfeljebb nagyobb napilapok mellékletében jelenik meg az irodalom.

„Minden nemzeti irodalom be van zárva önmagába” – sum-
mázta Berkes Tamás, hozzátéve: ’90 előtt azt hittük, sokkal több
a hasonlóság köztünk, aztán szép lassan mindenki visszasüllyedt
a maga poklába, és/vagy a maga mennyországába. Kiss Szemán
Róbert ezt azzal egészítette ki: a rendszerváltás felborította az
addig érvényes irodalmi kánonokat (például sok eltitkolt műre,
szerzőre derült fény); kérdés, megtalálható-e egy amolyan „leg-
kisebb közös többszörös” a nemzetek kánonjában, amiből iro-
dalomtörténet születhet. A kulturális „szövevényhez” – amelyet
Vörös István a lapban közölt tanulmányában „gabalyodásnak”
nevez – igen tanulságos Ján Kollár esete, aki a budapesti, Deák
téri evangélikus templom lelkészeként szolgált sokáig – itt írta
szonettjeit is, melyek egyikében megörökíti a feketeteromantika
egy európai vándormotívumát, a jávai méregfát, hívta fel a fi-
gyelmet Kiss Szemán. Vörös István helyeselve jegyezte meg: ak-
kor mondhatnánk, hogy Európában vagyunk, ha Ján Kollár neve
bekerülne a középiskolai tananyagba. És persze tanulni kellene
vagy négy nyelvet (köztük egy nagyobb és egy kis európai nép
nyelvét), ha fel akarnánk zárkózni a nagyvilághoz.

Ez persze mind szép és jó, de már csakugyan az utópia köré-
be sorolható. Vannak azért valóságos eredmények is: a közönség
soraiban ülő Kalavszky Zsófia russzista elsorolta azokat az orosz
tárgyú összehasonlító irodalomtörténeti munkákat, amelyek
magyar szerző tollából kerültek ki – például az esten is jelen levő
Hetényi Zsuzsa ezer oldalas Nabokov-monográfiáját.

A beszélgetés még folytatódott Hetényi Zsuzsa és mások hoz-
zásolásainak köszönhetően, s ha más nem, a Kelet Kávézóban
megszületett és megvalósult egy estére Közép-Európa ideája.

Laik Eszter